

MARGONAUTÁK

Írások Margócsy István 60. születésnapjára

Szerkesztők

Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Vaderna Gábor (I. rész)

Ambrus Judit, Bárány Tibor (II. rész)

Munkatárs: Teslár Ákos (II. rész)

rec.iti

Budapest • 2009

[<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>]

Őrült beszéd – de van benne rendszer(?)
Kelecsényi József magyar mitológiája

A Kisfaludy Társaság 1846. február 8-án pályázatot ír ki¹ hazánk történetbúvárainak a régi magyarok vallásának kifürkészésére, határidő: 1847. november 20., a pályadíj ötven arany és egy ezüst emlékbillikom. A magyar ősvallás feltárására vállalkozó Kállay Ferenc (1790–1861) viszi el a pálmát, ám műve, *A pogány magyarok vallása*² csak halála után jelenik meg, s

hiába képviselte tudományos igénnyel az összehasonlító módszert, nemcsak a finnugor, hanem néhány török néppel kapcsolatban is, művéről alig vettek tudomást, mert ekkor már az asztalon feküdt Ipolyi Arnold (1823–1886) sokkal részletesebb, frissebb, nagyobb tehetséggel megírt *Magyar Mythológiája*, sőt vitatkoztak is róla.³

A centrumba kerülő Ipolyi-mű (és az egyre inkább megírhatatlannak tűnő téma iránti csökkenő érdeklődés) gyaníthatóan nemcsak a pályanyertes írást sodorja perifériára, hanem a többi – határidőre beérkezett, vagy éppen be sem küldött – munkát is.

Érdeklődésünk gyúpontjába most egy olyan mitográfia-kísérletet állítunk, melyhez hasonló munkák publikálását Ipolyi fölöttébb kártékonynak tartotta, minthogy

míg népünk hagyományos emlékeinek összegyűjtése, kifürkészése és tudományos vizsgálata igen kívánatos addig csinált népszerű felületes illusorius holmik, melyek csupáncsak a phantáziában léteznek s a kritikát semmiképp sem állhatják meg, mint csupán tévutra vezetőik teljesen kerülendők, mert általuk még azon vékonyan csörgedező forrást is, mely fenmaradt tisztaságában megmérgezzük.⁴

¹ A Kisfaludy-társaság Évlapjai, 1830, Hetedik kötet, Buda, 1849, XLVI–XLVIII.

² KÁLLAY Ferenc, *A pogány magyarok vallása*, Pest, Lauffer, Stolp, 1861.

³ KÓSA László, *A magyar néprajz tudománytörténete*, Bp., Osiris, 2001, 68.

⁴ IPOLYI Arnold levele Kelecsényi Józsefhez, é. n. [1855 vagy 1856], OSZK Kézirattár. Hosszabb levélrészletet közölt DOMOKOS Mariann Kelecsényi mitológiai lexikonjának lényeglátó rövid ismertetése kapcsán *Adatok a Magyar Mythologia recepció-történetéhez. Kandra Kabos művének fogadtatása a korabeli sajtótermékek tükrében* című, Kandra Kabos halálának centenáriumi emlékülésén elhangzott előadásában. (Köszönet a megjelenés alatt lévő tanulmányának kéziratáért.)

Az OSZK Kézirattára őrzi hrabói Kelecsényi József (Nyitra) buzgó gyűjtő és régiségbúvár kétkötetnyi archaeomitológiai lexikonját. Az első kötet a vaskosabb *Regényészeti kalászatok*,⁵ melynek címlap nélküliségét⁶ pótolja a második kötet – nevezzük *Közhasználatú Magyar Nemzeti Regetárház*-nak a kézirattári leírókarton nyomán – címlap-kavalkádja, s tulajdonképpen az egész vállalkozás megnevezését variálja.⁷ A *Közhasználatú Magyar Nemzeti Regetárház* annyiban téveszt meg bennünket, hogy az első oldal alcíme (betűméret, szövegelrendezés, tintaszín) voltaképp a *Regényészeti kalászatok* be nem fűzött címlapja is lehet(ne). Az első lapokon feltüntetett további (al)címek, mottók sokasága, a Kisfaludy Társaság jutalomkérdésének lemásolása, illetve az azt követő előszószerű *Nyilvánítvány* paratextusként egy álsorrendet implikálnak. Azt, hogy ez utóbbi kötet voltaképp kiegészítés a *Regényészeti kalászatok*hoz, paratextusok, autotextusok és szerkesztési sajátosságok jelzik. A címváltozatokban kétszer is feltűnik, hogy pótlásról van szó: pótlékos ismétárnak, illetve a regényészeti szókalászatok pótlék búvárkodásai címtárának nevezi a kötetet. A *Regényészeti kalászatok* stílusosan

⁵ Quart. Hung. 2353 (A leírókartonon szereplő adatok: „Regényészeti kalászatok.” 1846. Autogr. 459 f. 220×170 mm. OSZK 1926–51. Vége hiányzik.)

⁶ E rövid cím közvetlenül az első szócikk oldalán található.

⁷ Quart. Hung. 2354 (A leírókartonon szereplő adatok: „Közhasználatú Magyar Nemzeti Regetárház, vagyis Költői Történeti Régiségi búvárlatok Tantára. . .” (1846–1848.) Autogr. 315 f. 220×170 mm. Czövek Lajos, OSZK 1926–51. Vége hiányzik). – *Közhasználatú Magyar Nemzeti Regetárház, vagyis Költői történeti Pogány Régiségbúvárlatok Tantára. Archaeo-Mythologiai Őstós Szemletárca Képtári Csárnokal Avult mondák és Népdalok, Jelszólatok, Virágok Választékos Szókalászatok Regék [olvashatatlan] ünnepek Szók Név és Czím-tára. – az az szittyai sokféle (Ó ’s új regeszertű) Szokások – Szittyai hitű szertartások, Ős és jelenkori Szenthagyományok ’s Példázatoknak Pótlékos ISMETÁRA [1a]; Archaeo-Mythologiai historiai és poëtikai Lexicon. [1b]; Régi Magyar Ős-Tős-Hős HitRegélyek ’s egyéb egyelések Szótántára. Vagyis: ’A Pogány Mythoszok, Ősi nevek, elvek – ’s jelvek, Néphithagyományok, Ó ’s újb erekhék; Regélő-Költői ’s történeti regeszertű Magyarázatok Tolmácskönyve. (Zsebszótára.) Ősbitünk Tára azaz: Őseink, véreink ’s feleink Szókönyvei. A Hun és a Szittyai-Magyar Eleink, ’s azok Honi, Nemzeti Emlékeiknek Ismetára, Költészeti és Mythologiai nevezetességeink Ősi Szógyűjtárral együtt. Mellyeket hiteles kéziratok, eredeti kútforrások, szóhagyományok, és egyéb Ismetári Tantárokbul regészi fejtegetés magyarázatokkal értelmezé – egy igénytelen pályázó 1846/7-iki Években. Jelvel: „Nekemis maradt spicilegiumom.” Kazinczy Ferenc [3a]; Keleti és Nyugati Néphitregélyek és, az egyéb egyelések emléje, vagyis: A Magyar vallást értelmező Szógyűjtárrának (Mythologiai Pogány Képcsarnokának Tolmács könyve. Ősi regék Emlény könyve. Szógyűjtáros:/ Gyűjteménye.) – A Kisfaludy Társaság által 1846. Febr. 8-án kihirdetett jutalom kérdésre versenyző pályáirát. „Quodlibet est in quolibet” (Elkéset.) jelvel. [4a]; Magyar Nemzeti Tár vagyis: Archaeo-Mythologiai Ősi Maradványok Szent hagyományok Szittyai hitű, pogány szellemű, Nemzeti elemű Költészet, művészet, történetészet, ’s regényészeti Szó-Kalászatok Potlék Búvárkodásainak Czím-tára. Szónyomozó szépműtani fejtegetés magyarázatokkal kísérve összeszedé ’s kiszemelgeté Kelecsényi József 1848 [6a]*

Ádám és Évánál kezdődik, ám az alfabetikus rend a *Talmudistáknál* véget ér, míg a *Közhasználatú Magyar Nemzeti Regetárbáz* a teljes magyar ábécén végigmegy. Már néhány címszóból kiderül, hogy a másik kötet az előző, így például az *Arkangyal* esetében, mert itt utal az előzőben szereplő *Ádám és Éva* és a *Sánta ördög* passzusokra. A második kötet sokkal több történelmi személyt, korabeli vagy egy nemzedékkel korábbi hírességet (azaz tárgy- és szövegtestidegen elemet) vesz be eme sajátos mitológiába, egyes lapjain árulkodó kései dátumokat találunk, a 285. lap recto- és verso-jára írt (*Elő, és Zárszó*) *Kútjók és Segéd források* sorai pedig jóformán olvashatatlanok – az íráskép tanúsága szerint igen idős ember kézvonásáról van már itt szó –, az utolsó lapok [287a–315a] a *Regényészeti kalászatok* címtárgymutatója a *Pyrker képtáráig*.

Az alap- és kiegészítő kötetre egyaránt jellemző, hogy korabeli ábécé-rendben sorjáztat tematikailag eltérő szócikket, a fejezetjelző betűt általában inicializálja, s csaknem minden fejezethez (a pótlékos kötet pótfjezeteihez is) pótlékot fűz. Noha a *Nyilvánítvány* tanúsága szerint négy évig dolgozott az összeállításon, voltaképp évtizedek munkája a ránk maradt kézirat. A saját írás permanens újraolvasását bizonyítják az eltérő tintaszín, a beszúrások, a szavakat, félmondatokat olvashatatlaná tevő felülírások és az utólag odaírt dátumok. Ez utóbbiak közül a legmeglepőbb Kelecsényi mini curriculum vitae-jének javítása:

[...] Én ki mintegy Világról lemondó Karthauzi barát, Csaladi maganyomban cél nélkül*, hidegen éldegélek, unalmam, 's kinos jelenem elűzésére, irok, olvasgatok, jegyezgetek – 's a célba vett Nemzeti Ismetári nagyszerű vállalatomhoz hímpor virágokat méhszorgalommal gyűjtögetve, tarka koszorúba füzögettem ^{1895-ig} [...].⁸

No nem a csillagjelzéssel ellátott, az akkori nőtlenségére⁹ utaló lapalji megjegyzés fontos számunkra, hanem a félévszázados gyűjtőmunkára utaló dátum.¹⁰ Az átértékelés klasszikus példájára pedig a *Görgey Arthur* szócikkreszt hozhatjuk kiváló mutatványként:

[...] a legtisztább érzésű hazafi (!) ki roppant hadászi tehetségei mellett élhal a szabadságért (:?:) ^{áruló} honpolgár [...].¹¹ [kiem. G. M.]

⁸ *Kelecsényi József* = KELECSÉNYI József, *Közhasználatú Magyar Nemzeti Regetárbáz*, OSZK Kézirattár, Quart. Hung. 2354 [I47b, I48a]

⁹ Felesége Bacskády Alojzia, ezt NAGY Iván *Magyarország családai* kötetéből tudjuk, melynek füzeteihez a Kelecsényi-családról József is küld adatokat (Kelecsényi József – Nagy Ivánhoz, Család, 1853. február 7., 1859. február 15.)

¹⁰ Amennyiben valós. Kelecsényi József halálozási dátumát egyelőre nem találtam sehol.

¹¹ *Görgey Arthur* = KELECSÉNYI, *Közhasználatu... i. m.*, [I02b]

Kelecsényi a szókészlet igen széles spektrumát vonultatja fel:¹² a Kisfaludy Társaság felhívásában szereplő hívószókat (Ördög [Ürdüing], Manó, Ármány [Abriman], Lidércz – különösen érdekl, s hosszú oldalakat szentel a *Lapides* kérdéskörének), bibliai neveket, fogalmakat, eseményeket (*Abrahám fiai*, *Angyali üdvözllet*, *Bábeli nyelvzavar*, *Jezus* – gyakran a magyar népi biblikus történetek stíljében elbeszélve, például érdemes összevetni az *Ádám és Éva*, *Ádám csutkája* címszavakat a *Parasztbibliával*). Válogat a görög-római mitológia tárgyköréből (*Morfeus*, *Mars Isten és Herkó-pater*), körbejárja a pogány magyar mitológiához kapcsolódó neveket, fogalmakat (*Áldozó csésze*, *Alom isten*, *Csaba és Aladár*, *Hadisten*, *Ősi hitünk*, *Szittyia magyar hitvallás*). Szólás-mondások (*BesteKaraffia*, *Ebrül ebre*, *paprul papra*, *Huj huj!*), játékos ikerszavak (*Csiribiri*, *Dinomdánom*, *Hokuszpokusz*) magyarázatára is vállalkozik. Jeles napokat (*Ebjesztő péntek*, *Ekebontó–Borbálya*, *Gergely doctor napja*), szokásokat (*Fehérgyász*, *Holdnajság imádat*, *Igézés*, *Pilatus verés*) ír le. Címszavazza Magyarország jeles tájegységeit, helyeit (*Agteleki barlang*, *Csörszárka*, *Debreczen*), a történelmi és lokális eseményeket (*Annabál*, *Budapesti árvíz*, *Kenyérmezei ütközet*, *Forradalom legújabb története 1848 es 49*). Kalászol a nyelvészet, irodalomtörténet területéről (*Nyelvemlékek*, *Szittyabetük*, *Szótárírók*, *Magyarizmusok* – a költők rövid életrajzaiból külön kis tárházat lehetne összeállítani). Műfaji magyarázatokat ad (*Anagramma*, *Halottas beszéd*, *Kötény dalok*, *Mese mese mi ez?* – még rajzol is a *Képtalányok* bemutatásához), karakterologizál (*Czigányok*, *Drotos tótok*, *Fejér magyarok*). Lejegyez és leír közigazgatási-gazdasági műszókat (*Adóöntök*, *Gazdasági egyesület*), intézményeket (*Archaeologiai egylet*, *Arany gyapjas rend*, *Kalandostársaság*, *Petőfi védő Társulat*, *Sarkány lovagrend*), szerepelteti a flóra és fauna jelesebbjeit (*Bajmóczi hársfa*, *Diófa*, *Fagyöngy*, *Kakuk*, *Kerecseny madár [Kelecseny]*, *Macska*), kalandozik a gasztronómia területén (*Bors és Paprika*, *Egri bor*, *Mádi bor*, *Nemzeti szakacszkodás*). Valós történelmi személyek (*Kossuth*, *Széchenyi*, *Nádasdy*), legendássá vált történelmi alakok (*Angyal Bandi*, *Darvohya Anna*, *Sarvári boszorkány*) éppúgy szerepelnek e nemzeti tárházban, mint jellemtípusok (*Morgós szaju*, *Oktondi*, *Pernahajder*, *Sültparaszt*), figurák (*Ficzko Poéták*, *Kávés nenikéké*, *Rátóti ember*), mesealakok (*Bors Jankó*, *Sió [tündér]*, *Vasfogú bába és Vasorru boszorkány*), bábfigurák (*Höököm Jancsi*, *Bobó Misi*), csodás lények (*Chinai mumus*, *Fenikszmadár*). Természeti jelenségek (*Sóstoi visszhang*, *Égi tünemények*), asztrológiai elemek (*Csillagász jelek*, *Fiastyúk*, *Gönczöl szekere*) keverednek egyszerű használati tárgyakkal (*Sarló*, *kasza*, *Szatyor*), vagy épp jellegzetes tárgyakkal (*Fancsalí feszület*, *Festet tojás*, *Gönczi bordók*). A *Sakjátásgép* és számos hangszer (*Czimbalom*, *Doromb*, *Hárfa*, *Pásztori síp*, *vagy urullya*) is megfér egy *Dalárdában*.

A mitológiai lexikonba saját magát kétszer is beleíró Kelecsényi („Én Ezen Magyar Nemzeti Archaeo-historico-poetico-mythico Lexiconnak búza Kalász szedő-

¹² Itt csak néhány példa szerepel a mintegy 3540 címszóból. Elkészítettem mindkét kötet tárgymutatóját, mely egy nagyobb munkám mellékletül szolgál.

je”;¹³ „Jelen »Közhasználatú Nemzeti költői Történeti és regényészeti Kalászatok« rendezője”¹⁴) kéziratának felsorolásakor két művet is megnevez, melyeket látszólag zárt egységként kezel („Közhasználatú Népszótár Myriorammája 1844–1845. Ezt követé Összótár, vagy Magyar Költői Történeti hagyományok és Kalaszolatok című spicilegiumok Tárháza, [Hazai emlékeink, régiségeink, nevezetes ritkaságaink Tárлата.] 1846-7-ig.”)¹⁵ ám a két kötet kiegészítő szerkesztésmódjából, folyamatos felülírásaiból, beszúrásaiból és javítgataásaiból világosan kitetszik, hogy noha eredetileg teljes kötetkompozíció szándékával lép fel Kelecsényi, ezt az egyre bővülő, burjánzó, vég-ső formába nem szerkesztett szövegtörzset is a gyűjtő alázatával valami nagyobb egységbe illeszthető előmunkálatnak szánja végül.

A lezárt opus létrehozásának képtelenségét bizonyítja, hogy előzetes jelentést ír egy kiadandó zsebkönyvről (*Hunnia. Hazai buvárkodások Költői-Történeti Emlékkönyve*),¹⁶ ugyanakkor Erdélyihez írt levelében a „Nemzeti Myrioramma”-t felajánlja a „Nagy szótár” létrejöttéhez,¹⁷ majd egy bő év múlva visszakéri, jelezvén, hogy egy nagyobb vállalkozásba kezd,¹⁸ gyaníthatóan a mitológiai pályázatra készül. A népszótár visszakérése, egy készülő nagyobb művel való kecsgetetés, majd a tökéletlenséggel, hiányossággal mentetőtőzés visszatérő eleme – a munkacímek folytonos másítása miatt sokszor nehezen értelmezhető – leveleinek.¹⁹

Szerencsém volt még 1845ik évben, némi nemű Történeti, és népéleti adatokkal tett „Népszótáromat” mint egy Nagyszerű Nemzeti Ismetárunk tükréhez felhasználandó próbalati-könyvterveműl, igen hiányos alakban bemutatni. – Im ezen Költői Történet Archaeo s Mithologiai fejtegetésekkel nagyra növekedét halmazom – most újból átdolgozva – egyengető kézre vár, – ámde ezen Mű emledelmi gyűtárom lényeges hi-

¹³ KELECSÉNYI, *Közhasználatu... i. m.*, [134a]

¹⁴ *Uo.*, [148a]

¹⁵ *Uo.*

¹⁶ KELECSÉNYI József, *Előzetes jelentés egy kiadandó zsebkönyvről*, OSZK, Kézirattár, Analekta/24, Karo–Kir/2984

¹⁷ Kelecsényi József – Erdélyi Jánoshoz, Család, 1845. augusztus 14. = ERDÉLYI János *Levelezése*, s. a. r., jegyz. T. ERDÉLYI Ilona, Bp., Akadémiai, 1960 (Az Irodalomtörténetírás Forrásai), I, 251.

¹⁸ „Van még Tekintetes úrhoz egy igénytelen kéréssem: az Előszóban a küldemények sorozatában eréntet „Költői zsebszótárra[?]” mellynek czime „Népszótár” szükségem volna (mellyet én még m. é. Aug 21^{én} T. Garay János úrnak megküldöttem volt Terévtvénye mellet) egy „nemzeti Szótárhát” című ujabban gyűjtött kétszernél több adataimmal, egybeolvasztani [. . .]”, Kelecsényi József – Erdélyi Jánoshoz, Család, 1846. november fogytán = ERDÉLYI, *i. m.*, I, 283.

¹⁹ L. ehhez a Kelecsényi József – Erdélyi János levelezést = ERDÉLYI, *i. m.*

ányairól meggyőződven – csak magam használatául folytonos Szemlék
Tárházau, s Iralmi [!] – Kalauzomul tekintem.²⁰

– írja Erdélyinek. Az önpozicionálás nagyon hasonló a *Nyilvánítványban*: az arra érdemesebb elmének csak adatszolgáltató, ám rendkívüli forrásokat, ismereteket felkínáló közlő eleinte alkotói szándékkal lép fel,²¹ majd megrettenve tárgyának szétszalazódásától, a nyomok sokaságától, az összefésülés, koncepcióadás – bizonyára adatvesztéssel járó – feladatától. Korabeli metaforikával élve: szorgosan szedi a kalászokat, olykor kévébe kötözgeti, csűrbe gyűjti, de a kenyér kisütésére nem vállalkozik.²²

Mi sül hát ki mégis Kelecsényi lexikonjának forgasztásából? Valóban csak egy túlbuzgó gyűjtő, régiségbúvár örületbeszédéről lenne szó,²³ a rendszerező elmét nélkülöző dilettánsról, aki hiába kopogtat az intézményesült tudósság képviselőinek (Erdélyi János, Ipolyi Arnold) ajtaján?

A tudományos diszkurzus, a nagy elbeszélés megírásának kerülése, az etimológia segítségül hívásának ritkasága, az írásos források enthuzionisztikus kompilálása, általában, a tárgya iránti túlzott lelkesedés, a tekervényes, tropikus nyelvhasználat inkább

²⁰ Kelecsényi József – Erdélyi Jánoshoz, Család, 1851, január 4. = ERDÉLYI, *i. m.*, 2, 24.

²¹ „[. . .] eltökéltem magamban török vagy szakad, nyerek v’ vesztek egy Regényészeti felelettel, a’ jutalom kérdésre, hazánk Történeti buvárral ’s mythologusaival, közremunkállani. Sokat mertem, midőn e’ szövevényes, éles ítélő tehetséget, roppant olvasottságot kíváno Ős hitű regélyek, s’ egyéb Nemzeti választékozot egyelékek czimuszótárhoz, (elég bő fejteges magyarázattal kísérve, állításimat mindenüt részletes idézetekkel értelmezve) hozzáfogtam.” KELECSÉNYI, *Közhasználatu. . . i. m.*, [8b]

²² „Végvalahára Költői Történeti Ismetárom buvárokodásait betűrendileg elrendeznem le-tisztáznom sikerül, de munka közben is átláttam: hogy e’kézbeli munkámnak olly széles feneket kerítettem, hogy azt mindenestől fogva kimerítenem csaknem éltem szűk körében lehetetlen leende. Tettem, mitőlem telheték, mindent a kútfők és segédforrások megszerzésében, semmi költséget és fáradságot nem kíméltem – hiszemis: hogy ezen Archologiai Ismetári buvárokodásaimmal máris elfeledt sok ősi szokásokat, és Szent hagyományokat újból megismértettem felderítettem, és új életre hozásokat sikerítettem; hogy némelly régi emlékezetes honi Történeti, és emledelmi ritkaságokat – okirati poros szekrényeimből is kiszemelve itt velős rövidséggel napfényre hoztam; és így a’ szépen felviruló Nemzeti regény és regélyi – Költői Történeti irodalmunk feldozására, bő anyagot – mint egy Nemzeti KincsTárházban letéve – Nemzeti Költőink és Történetíróink [olvashatatlan] kiszolgáltatték.” KELECSÉNYI, *Közhasználatu. . . i. m.*, [10b]

²³ „Az önmagát elfedő, hallgatag beszédként leírt örület nem tárja föl, nem is beszéli el egy mű születését (vagy valamiét, ami a szellem vagy a véletlen útján művé alakulhatott volna); kijelöli az üres formát, ahonnan ez a mű származik, azaz a helyet, ahonnan a mű állandóan hiányzik, ahol soha nem találjuk, mivel ott soha nem is volt.” Michel FOUCAULT, *Az örület, a mű hiánya* = UŐ, *A fantasztikus könyvtár, Válogatott tanulmányok, előadások, interjúk, vál., ford.* ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor, Bp., Pallas Stúdió, Attraktor Kft., 1998, 33.

arra mutat rá, hogy Kelecsényi a hagyományörzésnek egy másik, nem éppen kanonizálódó módját, módszerét választotta. Vállalkozása leginkább az egy nemzedékkel előbbi Szirmay népszerű munkáját veszi mintául,²⁴ nem véletlen, hogy gyakori hivatkozási pont, nemzeti Pantheonjában két szócikkkel is szerep (*Szirmay [Szirmai] Antal Sebestyén, Szirmay végrendelete*). Nem vonatkoztatható-e (ha csak részben is) Kelecsényi Józsefre szintúgy az a megállapítás, melyet Csörsz Rumen István mond Szirmayról? „A délibábos ötletek mellett Szirmay számos olyan adalékot megőrzött az utókornak, melyekről csak általa van tudomásunk.”²⁵

Nem annyira forrásai teszik izgalmassá e kéziratot, hanem a parttalan-kontrollálatlan lejegyzés ellenére meg-megcsillanó felismerés: csak az írást kell-e vallatnia annak, aki a Szent Hagymányt akarja őrizni, s ha csak a textualizálás az egyetlen eszköz a kor számára, hogy el ne tűnjék, ami még maradt, hogyan kellene szövegszerúsíteni a nem szövegszerűt (orális hagyomány, dramatikus játékok)? Éles meglátásról tanúskodnak például az *Iván tűze* szócikk sorai:

[. . .] A Szent Iványi Ének, melly Dalköltészi Gyűjteményem, Jatek dalai közt egész terjedelmében a Kolonyi, Nyitra vármegyei Közmépszájából lejegyeztetett (408 lapon olvasható.) – Ohajtható volna, barha az ilyen dal, tancz, s cselekménnyel egyesült Népregészeti játék szokások, és multságok, figyelemre méltatvan, regényészetileg lefejtetve – egybegyűjtetnének.²⁶

Olykor indulattól sem mentesek felhívó megjegyzései. A lexikonban is hangot ad Erdélyi-kritikájának, ahol csak alkalom adódik rá, például amikor gyermekjátékokat ír le mondókákkal, dalokkal:

Illyen játék dalokra, a hazában figyelni s egybegyűjteni kellene. Erdélyi Janos Magyar Népdalok és Mondák I. kötetgyűjteményiben vannak illy

²⁴ A latinul két kiadást meg ért *Hungaria in parabolis sive commentarii in adagia et dicteria Hungarorum*ról van szó (Buda, 1804; 1807). „Sok kéziratot másolat és egyes szövegrészek folklorizálódása jelzi viszont, hogy a *Hungaria* az 1820–30-as években is megőrizte olvasottságát, jól lehet új kiadása nem jelent meg. Kelecsényi József és Rapos József mellett Szirmay hatásáról tanúskodik a Hunyad megyei Nagy László kézírata (1797–1817), aki az idézeteken túl hasonló gyűjtésbe kezdett a környékbeli román folklórból.” CSÖRSZ Rumen István, *Egy hegyaljai régiségbúvár a XIX. század elején* = SZIRMAY Antal, *Magyarország szóképekben (Hungaria in parabolis)*, ford. VIETÓRISZ József, s. a. r. CSÖRSZ Rumen István, Kolozsvár, Kriterion, 2008 (Téka), 18.

²⁵ *Uo.*, 12.

²⁶ *Iván tűze* = KELECSÉNYI József, *Regényészeti kalászatok*, OSZK Kézirattár, 2353 Quart. Hung. [182b-183a]

játék és gyermek dalok is de ezeknek se czimjök, se fülök, se farkok – szándólag eredetiségükből kiforgatvák – mint a többi Népdalok is (mellyet a késő kor maga jellemző eredetiségükben »Nemzeti dalgyűjteménynek« (mint ennek lenni kellene) soha venni nem fog!... A dalok úgy mint többekből összeaklálva s megcsonkítva vannak, nem finomítvák, de elrontvák. »Csalódnék, aki másnak venné mint a mi.« = Erdélyi Népdalai.²⁷

A *Sodronybabuk* (és a hozzá kapcsolódó vándorkomédiás, bábjátékos címszók) pedig nem pusztán egy újabb hagyományhordozóra hívja fel a figyelmet:

[...] A magyar *a' maga Bobó Misijet*, Paprikás Jancsijat – koczfaló komédiásaival lábra kapatja. Az illy Fajankokat, mellyek az alsobb neposztály kedvenczei – a' Népköltési Gyűjteményünkbe a népbáhozatai 's tréfázásai közé fölvenni nem volna fölösleges – a Kisfaludy Társaság Közleményei kozt bizonyosan illy Sodronybabus komedias alakosoktul előadatni szokott játékdaraboknak birtokaban foglenni – *ha nem volna egy kis felszöllítást az Alföldiekhez* – s' leend akárhánynak? . . . [Kiem. G. M.]²⁸

hanem máris generál egy kérdést: hová tűnt Bohó²⁹ Misi „[a] sodrony bábuk főszerepet vivő bohóca”³⁰ a maga fizikai valóságában? Rokona-e vagy csak névrokona a népmese, trufabeli Bohó Misinek? Őse-e Tatár Péter csínytevő ponyvahősének³¹

²⁷ *Játékok* = *uo.* [166a]. L. még: „Kár hogy Nemzetiségünk ezen Országossan összegyűjtött gyöngyeit kénye kedve szerint Ossziani modorban átdolgozta, hol kurtara szoritvan, hol három és négyből összeaklálván és így mi több tekintetekből igen sajnálatos maguk eredeti pongyolasagukból kivetkőzve divatos arany gondolatokba, és cziczomás feszeségbe bujtatván – Ősi szent hagyományainkat modosita. Csak a IIIik kötetben a »Magyar Nép költemények Gyűjteményében« az igazi és valódi népi szerkesztőt mint a küldemények hű kezelőjét a maguk természeti valóságukban, és cziczomatlan egyszerűségükben – üdvözöljük, méltányoljuk”. Vö. GÖNCZY Monika, *Variációk egy témára: Erdélyi János: Népdalok és mondák I. – Kelecsényi József kéziratos gyűjteménye a Debreceni Egyetem kézírattárában* = „*Et in Arcadia ego*”: *A klasszikus magyar irodalmi örökség feltárása és értelmezése*, szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Monika, Debrecen, Kossuth Egyetemi, 2005 (Csokonai Könyvtár, 36), 471–483.

²⁸ *Sodronybabuk* = KELECSÉNYI, *Regényészeti. . . i. m.*, [414b]

²⁹ „Bohó (bahó) Hihetőleg régi eleinknél valami apró cseprő istenkének. v. valami vigszeszélyű tréfás (trufás) versköltőnek neve. „Áldjon meg a' bohó” – olvastam valahol. L. bohózat (posse) vígjáték.” KELECSÉNYI, *Közhasználatu. . . i. m.*, [38b]

³⁰ *Bobó Misi* = KELECSÉNYI, *Regényészeti. . . i. m.*, [41a]

³¹ TATÁR Péter, *Bobó Misi élete és csínjei*, Bp., k. n., 1896–1906 (1–3. rész); a részeknek korábbi kiadásai is léteznek (például a 2. részt Bucsánszky adja ki 1870-ben, Pogány Péter *A magyar ponyva tükrében* feltételezi, hogy már 1857-ben is kiadták).

és a *Bobó Misi Nevettető Naptára*³² modernizálódott figurájának? Miért változtatják meg Goldsmith-Schröder *Minden lépés egy botlás* gyakran játszott vígjátékának címét 1807-ben Magyarországon *Bobó Misi de Hájás, vagy minden lépés egy botlásra*?

Ez csak egy apró kérdéssor, de messzire vihet. Például: nem kellene-e hozzáértőknek újra megnézni az egész Kisfaludy Társaságnak beküldött vagy eredetileg annak szánt, de ma máshol fellelhető anyagot? Mert nem mirioráma-e maga is a gyűjtemény, mely oly módon készített részekből áll, hogy azok a legváltozatosabb módon állíthatók egy képpé össze?

S mit kezdünk a hol jókais „Írjunk mitológiát”-lendülettel,³³ a hol Arany János mindenbe kapaszkodó mégis lemondással: „Hol [...] a mitológia? Csináljunk! Köszönöm szépen. Ezt csinálni nem lehet, ez csinálódik”³⁴ Hogy értelmezzük Kelecsényi vanitatum vanitas-írását?

Lehet hogy a czélba vett Ösiség eltörlesztése után a Költői Történeti műemlékeket tisztos Óságbuvaraink kevesei addigis annyi baj, költőség meg kellemetlenség daczara jobban kibuvárlani fogják, s mit örökre elenyeszve gondoltunk, napfényre kihozandják. Addig is még ezen mesterséges köz kulcs elkészülend, énis Levéltárunk titkos kulcsainak birtokába jutvan (mennyire tölem telhete) néhány adalekokat, jelen Archeo Mythologiai buvarkodasaimhoz gyűjteni serénykedtem. Mennyire célomat értem itt az írás, forgassátok.

S mit sugalljon a *Közhasználatú Magyar Nemzeti Regetárbáz* első lapján az S iniciálé? Valóban csak a sárkány keblében jegyezhető le a Szent Hagyomány?

³² *Bobó Misi nevetteő naptára az ... búfelejtő esztendőre*, Budapest, Rózsa, 1909–1918. L. még: *Bobó Misi: beti élclap*, szerk. BOHÓ Misi, Győr, Surányi János Ny., 1889.; *Bobó Misi*, Pápa, Goldberg Gyula Ny., 1891.; *Bobó Misi*, szerk. VÁGÓ Imre, Budapest, Anglo Ny., 1909–1910.

³³ Jókai *Az ércleány* című novellája kezdődik ezzel a mondattal a *Forradalmi- és csataképek*ben.

³⁴ *Arany János levelezése (1852–1856)*, s. a. r. SÁFRÁN Györgyi, BISZTRAY Gyula, SÁNDOR István, Bp., Akadémiai, 1982 (Arany János Összes Művei, XVI: Levelezés, II), 382.

